

KDE JE PAMĚŤ ŽEN? ANEB ČESKOSLOVENSKÁ HISTORIE V PŘÍBĚZÍCH KAŽDODENNÍHO ŽIVOTA

Marie Koval

„Our struggle is also a struggle of memory against forgetting.“ (bell hooks)²

Se slovem *paměť* se – zejména v kontextu historických studií a výzkumů – setkáváme velice často. Vybaví se nám řada konkrétních názvů iniciativ, publikací či projektů. Čím dál populárnější jsou také *memory studies* (paměťová studia). Pro orální historii je pak paměť jeden z ústředních pojmů. Na některé druhy paměti se ovšem stále zapomíná nebo zůstávají opomíjené či neviditelné. V následujícím textu se pokusím stručně představit projekt s názvem *Československo v paměti žen*, včetně historie jeho vzniku, za nímž stojí obecně prospěšná společnost Gender Studies, která se snaží dávat hlas a prostor právě těm, kteří a které jej často nemají.³

Česká orální historie a Paměť žen

Dějinám žen (a vývoji jejich postavení) druhé poloviny 20. století se v českém prostoru věnovaly převážně výzkumy a projekty z oblasti sociologie, žurnalistiky nebo dokumentaristiky, spíše než orální historie. Výjimku však tvoří rozsáhlý mezinárodní projekt *Paměť žen*⁴ (1995–2006), který vznikl z iniciativy socioložky a zakladatelky Gender Studies Jiřiny Šiklové a který se otevřeně hlásil k feminizmu. Cílem bylo zmapovat a pochopit dějiny ženské emancipace ve východní Evropě. Koordinátorka projektu, orální historička a filmová dokumentaristka Pavla Frýdlová zdůrazňuje, že šlo o potřebu zmapování vlastních zkušeností, zdokumentování příběhů žen v době socialismu místními badatelkami, a ne prostřednictvím západních feministek, které měly v mnohém odlišnou zkušenost.⁵

Archiv Paměti žen disponuje unikátním historickým materiálem, založeným na autentických příbězích, zkuše-

nostech a názorech žen tří generací (narozených v letech 1920–1960), zachycených metodou orální historie. Kromě bývalého Československa projekt probíhal také ve spolupráci s ženami ze zemí bývalého východního bloku, z Německa, Polska, Srbska, Chorvatska, Slovenska, Černé Hory a Ukrajiny. V celkovém součtu bylo realizováno více než 500 rozhovorů (z nichž je většina transkribována), jedná se tedy o více než 20 000 stran prepisů. Na základě vzpomínek žen vznikla série publikací (v češtině např. *Všechny naše včerejšky I–III*; *Ženská vydrží víc než člověk*; *Ženám patří půlka nebe*; ve slovenštině *Pamät' žien: o skúsenosti sebestváraania v biografických rozhovorech* a další), rozhlasový cyklus *Válka očima žen* (2005) nebo dokumentární film *Válka v paměti žen*. Následně vznikly sbírky vzpomínek emigrantek (*Ženy mezi dvěma světy*), cizinek (*Ženy odjinud*), lékařek (*Ženy v bílém*), reemigrantek (*Ženy mezi dvěma světy*), příběhů romských žen (*Paměti romských žen: kořeny I.*), přeživších holocaustu (*Jsem, protože musím*; *Životní příběhy ročníku 1924: lidský osud v dějinách 20. století*) a jiné.

Dějiny každodennosti z pohledu žen

V Gender Studies, o.p.s. jsme v prosinci 2019 na *Paměť žen* navázali vzdělávacím projektem *Československo v paměti žen*. Cílem projektu bylo vytvořit vzdělávací materiál k výuce dějepisu primárně pro žáky a žákyně 8. a 9. tříd základních škol a víceletých gymnázií. Tento materiál vznikl na základě orálněhistorických rozhovorů⁶, a to jak rozhovorů z původního archivu Paměti žen, tak nových rozhovorů s mladšími ženami (narozenými mezi lety 1945–1965). Jedná se o příběhy žen napříč generacemi, žen různých profesí, úrovní vzdělání, zkušeností a žijících na různých místech bývalého Československa.

¹ Projekt CZ.02.3.68/0.0/0.0/18_067/0012376 „Československo v paměti žen“ je spolufinancován Evropskou unií, je podpořen z Evropského sociálního fondu v rámci Operačního programu Výzkum, vývoj, vzdělávání. Více viz: [https://genderstudies.cz/aktivity/projekt-shtml?cmd\[2828\]=x-2828-2516528](https://genderstudies.cz/aktivity/projekt-shtml?cmd[2828]=x-2828-2516528); <http://www.pametzen.cz/>

² bell hooks, *Talking Back: Thinking Feminist, Thinking Black*, New York 2015, s. 4.

³ Tento text je částečně inspirován již dříve publikovaným článkem o feministické orální historii. Marie MRVOVÁ, *Kdo se bojí feministické orální historie?*, *Glosolálie: rodovo orientovaný časopis*, 2021, č. 2, s. 21–29.

⁴ Více viz: <http://womensmemory.net/cesky/>

⁵ Barbora BARONOVÁ, *Ženy o ženách. Intimita tvorby českého ženského filmového a literárního dokumentu*, Praha 2019, s. 164.

⁶ K metodologii feministické orální historie více např. zde: M. MRVOVÁ, *Kdo se bojí feministické orální historie?*; dále Katrina RIGLEY – Stacey ZEMBRZYCKI – Franca IACOVETTA (eds.), *Beyond Women's Words: Feminisms and the Practices of Oral History in the TwentyFirst Century*, New York 2018.

Historie Československa v příbězích každodenního života žen

Představujeme dějiny Československa na příbězích žen, které studovaly, chodily do práce, staraly se o rodinu a děti, praly, nakupovaly, řešily bydlení, šily, vařily, veřejně se angažovaly.

/ Příběhy žen

Příběhy deseti žen, které prožily svůj život v době státního socialismu

[VÍCE →](#)

/ Pro vyučující

Jak pracovat s historií moderních dějin z pohledu žen, příklady práce v hodinách.

[VÍCE →](#)

Obr. 1–3. Grafika a ilustrace z výukové platformy Československo v paměti žen.

V rámci projektu vznikla online vzdělávací webová platforma www.pametzen.cz, která využívá ukázky rozhovorů k představení každodenního života žen v Československu v druhé polovině 20. století. Je postavena na ilustrovaných videích deseti příběhů, obsahuje rovněž stručný dějinný kontext, faktografické texty k vybraným tématům (pojednáno níže) a interaktivní vzdělávací aktivity, úkoly, kvízy a metodické listy pro vyučující dějepisu.

Druhým cílem projektu je seznámení dětí i vyučujících s metodou orální historie a její zahrnutí do výuky a vzdělávacích projektů. V rámci odborného týmu jsme také připravili návod v podobě videa a metodického listu, jak s metodou orální historie pracovat.⁷ Chceme tak žáky a žákyně inspirovat, aby si ji vyzkoušeli například v rámci své rodinné historie a rodinné paměti.

V průběhu celého projektu jsme spolupracovali s vyučujícími dějepisu při vytváření úkolů do hodin navázaných na zpracované příběhy. Kompletní vzdělávací materiál byl

následně testován v rámci pilotáže se třemi spolupracujícími školami a nyní je již plně k dispozici na online platformě www.pametzen.cz.

Z hlediska obsahu se projekt Československo v paměti žen zaměřuje primárně na **dějiny každodennosti žen**. V biografických rozhovorech jsme se soustředili na čtyři hlavní témata: **každodennost** (bydlení, domácnost, oblékání, volný čas), **práce** (dvojí směna žen – domácí práce a zaměstnání, povolání žen, odměňování žen a mužů; zaměstnanost žen v jednotlivých obdobích druhé poloviny 20. století), **veřejný život** (dějiny ženského hnutí, ženy v disentu, politická angažovanost žen, perzekuce), a **osobní život**, do kterého spadá vzdělávání⁸ a výchova, partnerství, rodina a sexualita (včetně stručných queer dějin za socialismu).

Za významné pak považují „zviditelňování“ opomíjených témat, jakými jsou porody, potraty, antikoncepce, menstruace, sladování osobního a pracovního života, dvojí směna žen, mezigenerační soužití nebo vztah matek

⁷ Viz <https://www.pametzen.cz/pro-vyucujici>

⁸ Mezi základní společné rysy žen z rozhovorů patřila podle Pavly Frýdlové touha po vzdělání. Byť si třeba ženy vysněné studium nemohly z finančních, rodinných či jiných důvodů dovolit, touha po tom, učit se novým věcem je z ženských výpovědí velmi patrná (viz B. BARONOVÁ, *Ženy o ženách*, s. 169).

a dcer, babiček a vnuček. Příběhy žen s odlišnou zkušeností (např. zemědělské inženýrky a aktivní funkcionářky vs. překladatelky a manželky politického vězně) pak mohou současné nejmladší generaci přiblížit různé historické perspektivy a pomoci tak chápat české dějiny v širším kontextu. Ne jako protipóly, ale spíše jako jednotlivé díly pestré mozaiky životních osudů, jejichž prostřednictvím se může mladá generace vcítit do životů konkrétních lidí z minulosti. Ženy v těchto příbězích totiž nevystupují jako pasivní přihlížející dějinných událostí či bezejmenné oběti (jak bývají stereotypně vyobrazovány např. v řadě učebnic dějepisu), ale jako aktivní tvůrkyň dějin v soukromé i veřejné sféře.

Doprovodným cílem projektu je tedy „*redukovat genderové stereotypy, které se promítají do vzdělávacího obsahu výuky dějepisu. Díky projektu vznikne unikátní materiál, který prezentuje jak objektivní pohled na témata, která nebývají ve výuce rozebírána (jak to bylo s prací, existovaly školky, jesle, jak se lidé za socialismu sdružovali, jak trávili volný čas), tak subjektivní pohled žen, které v dané době žily a které sdílely svůj životní příběh a pohled právě na výše uvedená témata.*“⁹ Velké dějiny jsou totiž utvářeny malými, individuálními dějinami, příběhy a osudy, které se běžně nedostávají do učebnic dějepisu. Skrze takové příběhy ovšem můžeme pochopit, jak lidé v dané době žili, co prožívali, jak a proč se rozhodovali a jaký vliv to má na naši současnost.

Závěr

V tomto stručném příspěvku jsem se snažila nastínit historii a záměr vzdělávacího projektu *Československo v paměti žen*, který si primárně klade za cíl zpřístupnit dětem ze základních škol příběhy žen, konkrétních akterek tzv. malých dějin v období socialismu, a nabídnout tak vyučujícím alternativní pohled na dějiny z různých perspektiv. Přidanou hodnotou je podpora mezigeneračního dialogu díky metodě orální historie, která může být využita jako inspirativní výuková metoda nejen během hodin dějepisu. Jelikož je v tomto textu opakovaně skloňováno slovo *paměť*, je vhodné dodat, že navzdory nejrůznějším přístupům může být společným jmenovatelem bádání feministických orálních historiček a historiků nejen to, že nás zajímají osudy těch, na které se zapomnělo¹⁰, ale také že se zpochybňuje a reinterpretuje „*samotný historický kánon – to, co dosud bylo historicky důležité, co bylo hodné zaznamenání*“.¹¹ Díky těmto přístupům se pak posouvá interpretace dějin výrazně vpřed, spolu s konstantním tvůrčím procesem učení se a hledání nových a opomíjených významů.

Více na www.pametzen.cz

⁹ Československo v paměti žen, [cit. 11. 11. 2022]. Dostupné z: [https://genderstudies.cz/aktivity/projekt.shtml?cmd\[2828\]=x-2828-2516528](https://genderstudies.cz/aktivity/projekt.shtml?cmd[2828]=x-2828-2516528)

¹⁰ Alena Wagnerová in B. BARONOVÁ, *Ženy o ženách*, s. 381.

¹¹ Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *Potřebujeme znát feministickou orální historii?: O autorkách, metodách i výzvách orálněhistorického feminismu / Is it Necessary to Know Feminist Oral History?: About Authors, Methods and Challenges of Oral History Feminism*. MEMO: časopis pro orální historii, 2020, 10(2), 52–73. Dostupné také z: http://www.sohi.maweb.eu/wp-content/uploads/2021/02/Memo_2020_2-final.pdf, s. 57, [cit. 11. 11. 2022].